

ТЕТЯНА ХРАБАН,

кандидат філологічних наук, доцент, завідувачка кафедри іноземних мов Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут (01011, Київ, вул. Князів Острозьких, 45/1)

TETIANA KHRABAN,

PhD in Philology, Associate Professor, Head of the Foreign Languages Department, The Heroes of Kruty Military Institute of Telecommunications and Information Technology (45/1, Kniaziv Ostrozkykh St., Kyiv, 01011)

hraban.tatyana@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-5169-5170>

<https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57215581503>

МИХАЙЛО ХРАБАН,

науковий співробітник наукового центру зв'язку та інформатизації Військового інституту телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут (01011, Київ, вул. Князів Острозьких, 45/1)

MYKHAILO KHRABAN,

Research Fellow at the Scientific Center, The Heroes of Kruty Military Institute of Telecommunications and Information Technology (45/1, Kniaziv Ostrozkykh St., Kyiv, 01011)

mikhailkhraban@gmail.com

<https://orcid.org/0009-0006-7771-2307>

Гендерний аналіз: принципи та концептуальні схеми

Вступ

Гендерні системи впливають на всі сфери життя людини, визначають її доступ до ресурсів і контроль над ними, доступні їй послуги та її участь у суспільному житті, її вразливість і ризики насильства та експлуатації. Конфлікти і кризи радикально впливають на соціальні, економічні, культурні та політичні структури і можуть посилювати наявні чинники вразливості до нерівності, як-от різний рівень доступу до ресурсів, послуг і правої допомоги, а також до відповідних правових механізмів та процедур, які дають змогу здійснювати вплив на процес ухвалення рішень (Cole, 2023).

Цитування: Храбан, Т., Храбан, М. (2025). Гендерний аналіз: принципи та концептуальні схеми. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 1, 90–104, <https://doi.org/10.15407/sociology2025.01.90>.

Кожен конкретний соціальний контекст має свої чинники вразливості, зокрема різні гендерні диспропорції та проблеми щодо забезпечення гендерної рівності, тому не існує універсальної моделі для впровадження гендерного підходу (Sabates-Wheeler, 2022; Skakun, 2022). Так, кризова ситуація затяжного воєнного конфлікту в Україні стимулювала необхідність врахування гендерних аспектів під час розроблення національної політики в таких сферах, як освіта, політична участь, надзвичайні ситуації, мир і безпека, сексуальне й репродуктивне здоров'я, права людини, сексуальне та гендерне розмаїття, а також запобігання насильству щодо жінок. Але, попри велику кількість даних, що ілюструють гендерну нерівність, гендерним програмам все ще надто часто не мають належної уваги з боку держави, не забезпечені ресурсами та залишаються на другому плані (Skakun, 2022). Відправною точкою для врахування гендерної проблематики є гендерний аналіз. Під гендерним аналізом розуміється поєднання різноманітних підходів і методів, які використовуються для розуміння та дослідження наслідків відмінностей між соціальними ролями, які відіграють жінки та чоловіки, зокрема: різний обсяг повноважень та представництва у політиці та процесі ухвалення рішень; різноманітні потреби, обмеження та можливості; вплив цих відмінностей на життя людей тощо (Hunt, 2004). Гендерний аналіз надає необхідну інформацію для інтеграції гендерної перспективи в політику, допомагає розробити практичні програми та оперативні рекомендації, спрямовані на усунення гендерної нерівності та задоволення різних потреб жінок і чоловіків. Україна є країною, яка зазнала величезних людських втрат, руйнувань, матеріальних збитків, тому процедуру проведення гендерного аналізу необхідно адаптувати до поточних умов і розробляти з урахуванням контексту, беручи до уваги виклики, які пов'язані з війною. Таким чином, формування наукових знань стосовно гендерного аналізу як практичного інструменту інтеграції гендерного виміру в усі галузі стратегічної політики України стає ключовим викликом в царині гендерних досліджень.

Гендерний аналіз на макрорівні, мезорівні та мікрорівні

Гендерний аналіз застосовується в різних царинах суспільства і в різних контекстах. У зарубіжних країнах і в Україні накопичено суттєвий досвід у проведенні гендерного аналізу як на вищому політичному, так і на проміжному та низовому рівнях. На вищому політичному (макрорівні) гендерний аналіз використовується для моніторингу та оцінювання результативності публічного управління та адміністрування з метою гарантування того, щоб державна політика не втрачала гендерної чутливості та відповідала потребам і пріоритетам як чоловіків, так і жінок. Результатом гендерного аналізу, проведеного в Україні в липні 2023 року (Гендерний профіль країни, 2023), став загальний опис ситуації з питань гендерної рівності в Україні. Так, проаналізовано характеристики правового та політичного контексту країни, зокрема щодо гендерної рівності; визначено ключові гендерні розбіжності, перепони та складності; узагальнено наявну гендерну статистику та дані з розподілом за статтю в усіх галузях, охоплених профілем; визначено ключові вихідні дані та можливості для програм

і заходів у сфері гендерної рівності; проведено огляд конкретних гендерних питань, пов'язаних із війною; окреслено ключових суб'єктів, що працюють у сфері гендерної рівності; запропоновано висновки та рекомендації Представництву ЄС щодо розроблення Плану впровадження на рівні країни та підтримки з боку Уряду і громадянського суспільства. З метою адаптувати соціально-економічну систему до нових кризових умов і врахувати практичні потреби жінок і чоловіків з найбільш вразливих верств населення на вищому політичному рівні (макрорівні) було проведено гендерний аналіз інституційної відповіді державних органів влади на гуманітарну кризу, спричинену повномасштабним вторгненням Російської Федерації (Гендерний аналіз інституційної відповіді, 2023). На засадах гендерного підходу було проаналізовано ефективність змін, які стосувалися усіх царин гуманітарного реагування, зокрема надання соціальної та грошової допомоги, забезпечення придатного житла, безпеки та захисту, розв'язання питань продовольчої безпеки та харчування, забезпечення охорони здоров'я та безперервного процесу освіти, забезпечення прав людини на доступ до води. Окрему увагу було приділено побудові системної та покрокової політики довгострокового відновлення економіки країни — забезпечення працевлаштування жінок і чоловіків у період війни, відбудови пошкодженої житлової та цивільної інфраструктури, створення сприятливих умов для підприємців та бізнесу тощо.

Прикладом проміжного рівня (мезорівня) може стати гендерний аналіз, який було здійснено Національною радою спільно із громадською організацією «Жінки в медіа» і який став першою в історії України спробою оцінити, якими є українські медіа в гендерному розрізі та чи наближають вони українське суспільство до стандартів недискримінаційності (Гендерний профіль українських медіа, 2023). Особливою цінністю цього гендерного аналізу сфери медійного простору є оцінка перспективи того, як у медіакомпаніях можуть реалізовуватися різні соціальні політики, що впливають на соціальні ролі жінок і чоловіків у сім'ях. Метою гендерного аналізу, проведеного на мезорівні під час російсько-української війни, є вивчення впливу військового конфлікту на гендерну сегрегацію на українському ринку праці (Храбан, 2024). В аналітичному звіті зазначається, що в Україні виникла ситуація, за якої одночасно діють два чинники. З одного боку, це гостра потреба в заповненні вакансій тих професій, які традиційно вважалися чоловічими. З іншого боку, погіршення матеріального становища жінок. Фінансові труднощі та неможливість з різних причин гарантувати собі та своїй сім'ї мінімальний рівень фінансової стабільності підштовхують жінок до переосмислення гендерних ідентичностей у сім'ї та суспільстві, завдяки чому вони демонструють готовність займати робочі місця з особливо шкідливими та особливо важкими умовами праці. Можливості працевлаштування жінок продовжують зростати завдяки диференційованому попиту, що, безумовно, сприяє зниженню горизонтальної гендерної сегрегації. Чинником, який стримує цей процес, є попит на професії, які не вимагають фундаментальних знань, традиційно вважалися жіночими та попит на які зріс під час війни. Здебільшого це професії, пов'язані з виробництвом і робітничими спеціальностями. Гендерний аналіз довів, що з огляду на обставини, коли вакансії робіт-

ничих спеціальностей заповнюють жінки, які раніше посідали робочі місця, що потребують спеціальної освіти та кваліфікації, під час війни посилюється вертикальна сегрегація, коли гендерні відмінності проявляються щодо посад і ролей з різним статусом або потенціалом просування по службі (Храбан, 2024).

Гендерний аналіз на низовому рівні (мікрорівні) проводиться в установах, наприклад, у державних відомствах, некомерційних організаціях та приватних компаніях. Слід відзначити багатоаспектність такого аналізу, метою якого стає критична оцінка гендерних ролей та обов'язків в установах, а також представленість жінок на керівних посадах та залучення їх до процесів ухвалення рішень (Khraaban, 2024); виявлення гендерних стереотипів, упереджень, дискримінаційних підходів і практик стосовно жінок (Храбан, 2023); оцінка інституційної культури, включно з нормами, цінностями та переконаннями, якими керуються під час ухвалення рішень (Alonso Gallo, 2023), тощо. Незважаючи на цінність практичного досвіду, набутого під час проведення гендерного аналізу, його теоретичний потенціал варто розширити, уточнюючи його принципи та концептуальні схеми. Отже, мета цієї статті — виявити й осмислити потенційно значущі концептуальні засади гендерного аналізу.

Матеріали та методи

Розпочинаючи проведення гендерного аналізу, необхідно довести обґрунтованість і перспективність застосування результатів дослідження в конкретних умовах, що насамперед вимагає створення міцного теоретичного фундаменту. Започаткувати такий теоретичний фундамент допоможе ретельний огляд літератури — «дослідження, що аналізує та синтезує наявний масив літератури, виявляючи, заперечуючи та розвиваючи складові частини теорії за допомогою вивчення попередніх праць» (Post, 2020). Огляд літератури є актуальним, коли він дає змогу «виявити реальні прогалини в дослідженнях, ... розробити точніші гіпотези та дослідницькі питання, а отже, підвищити якість досліджень загалом» (Snyder, 2019). У нашій розвідці з метою узагальнення результатів раніше проведених досліджень було застосовано ідеї щодо переінтерпретації, реорганізації та повторного об'єднання сукупності знань (докл. див.: Fan, 2022). Зокрема, було застосовано інтегративний принцип, який часто вимагає, як зазначає Г. Снайдер (Snyder, 2023), більш творчого підходу до збирання даних, оскільки мета зазвичай полягає не в тому, щоб охопити всі матеріали, будь-коли опубліковані на певну тему, а в тому, щоб синтезувати погляди та ідеї з різних галузей та дослідницьких традицій. У разі огляду вже розроблених тем інтегративний підхід спрямований на вивчення бази знань, критичний аналіз і потенційне переосмислення, а також розширення теоретичних засад вивчення конкретної теми в процесі її поглиблення. У разі виникнення нових тем інтегративний підхід акцентує увагу не на перегляді старих моделей, а на «вивченні засадничих концепцій і теоретичних моделей, що виникають» (Snyder, 2019). Матеріалом цього огляду літератури послужили звіти за результатами проведення гендерних аудитів, а також публікації, які надають практичні настанови щодо прове-

дення ґендерного аналізу або використовують ґендерний аналіз як основний метод наукового дослідження.

Висвітлення аспектів існування ґендерної нерівності

Мета ґендерного аналізу — розпізнавання фактів історичної та/або соціальної нерівності, з якою стикаються жінки (Birks, 2017). У підсумку ґендерний аналіз може стати стимулом для розроблення політики, програм, проектів і рекомендацій, спрямованих на усунення цієї нерівності. При цьому враховується особливий досвід, ролі та обов'язки жінок, а також рівень їхнього доступу до ресурсів та процесів ухвалення рішень. Ґендерний аналіз може висвітлювати такі аспекти нерівності:

– ресурси та контроль над ними. Поняття «ресурси» охоплює засоби та можливості, якими можна скористатися у разі необхідності, включно з економічними (дохід домогосподарства), виробничими (земля, устаткування, інструменти, праця, кредит) та політичними засобами (здібності до лідерства, різноманітні форми й засоби інформації, культурна політика, ключові кадрові призначення); також до ресурсів у цьому контексті належить час. Поняття «доступ» і «контроль» мають дещо різні значення. Доступ означає можливість використовувати конкретні ресурси (матеріальні, фінансові, людські, соціальні, політичні тощо) та одержувати від них вигоду, тоді як контроль над ресурсами передбачає можливість ухвалювати рішення щодо використання цих ресурсів. Наприклад, контроль жінок над землею означає, що вони можуть отримувати доступ до землі (користуватися нею), володіти землею (бути законними правовласниками) та ухвалювати рішення щодо продажу або оренди землі (Kaau, 2023);

– влада та ухвалення рішень. Цей аспект стосується повноважень у процесах ухвалення рішень, які впливають на життя людини — як приватне, так і суспільне. Формальний доступ до владних позицій і процесів ухвалення рішень є важливою, але недостатньою умовою для того, щоб жінки могли брати участь у зазначених процесах у громадській сфері. Фактично повноваження щодо ухвалення рішень — це «сукупність доступу, можливостей і дій, які визначають, чи мають жінки вплив на державну владу або рішення, що стосуються їхнього власного життя» (Profeta, 2017);

– юридичні права та статус. Цей аспект включає оцінку доступу жінок до правосуддя з метою розгляду їхніх скарг і вимог щодо дотримання прав і свобод людини. Так само йдеться про оцінку національної правової бази, що надає чоловікам і жінкам рівні права відповідно до міжнародно-правових стандартів у сфері прав людини; широку правову обізнаність і грамотність чоловіків і жінок; наявність механізмів вирішення спорів, що вільні від ґендерних стереотипів; наявність ефективних і неупереджених механізмів виконання судових рішень (Protosavitska, 2023);

– пріоритети, обмеження та мотивація жінок. Цей аспект враховує різні, але однаково значущі потреби та інтереси жінок і чоловіків; виявлення перешкод,

з якими стикаються жінки у прагненні задовольнити свої практичні та стратегічні гендерні інтереси; визначення можливостей для забезпечення більшої гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (Cresp-Lloréns, 2021; Goncalves, 2024);

– розподіл часу. Цей аспект стосується гендерного розриву в часі, який витрачається на оплачувану роботу (наприклад, час роботи на підприємстві) і на неоплачувану роботу (наприклад, хатня та доглядова праця). Нерівний розподіл неоплачуваної роботи, коли жінки несуть основне навантаження хатньої та доглядової праці, є одним з головних чинників гендерної нерівності на ринку праці. При цьому, освіта є одним із найважливіших чинників, оскільки вона віддзеркалює так звану «тіньову» або «альтернативну» цінність часу з погляду людини, яка виконує неоплачувану роботу й оцінює неявну вартість години своєї праці. Проте в останні десятиліття жінки випереджають чоловіків за рівнем освіти, й тому альтернативні витрати, пов'язані з виконанням неоплачуваної роботи та доглядом за дітьми замість оплачуваної роботи, збільшилися для жінок порівняно з чоловіками. Знаходження балансу між роботою та особистим життям жінок стало одним із важливіших завдань не тільки з погляду рівних можливостей на ринку праці, а й у зв'язку з високими альтернативними витратами (Gimenez-Nadal, 2022).

Короткий огляд концептуальних схем проведення гендерного аналізу

Механізми та інструменти гендерного аналізу являють собою заздалегідь розроблену методологію, яку використовують практики та науковці для проведення досліджень, моніторингу, оцінювання і навчання (Hillenbrand, 2014). У конкретному контексті залежно від актуалізації різнопланових аспектів існування гендерної нерівності можуть бути використані різні підходи до гендерного аналізу. Існує кілька концептуальних схем для проведення гендерного аналізу, адаптованих до різних потреб і пріоритетів. Однак їх слід використовувати не як набір інструкцій, який не припускає жодних відхилень, а тільки як рекомендації, оскільки їх необхідно коригувати з урахуванням специфіки досліджуваної галузі. Розроблена у 1980-х роках Гарвардська концептуальна схема, також відома як схема гендерних ролей, є однією з перших і найуживаніших моделей гендерного аналізу. Їх використовують для дослідження гендерної нерівності у спільнотах і домогосподарствах, акцентуючи увагу на тому, представники якої статі займаються певним видом діяльності, хто з них має доступ до ресурсів і контролює їх, а також на впливі цих чинників на гендерні ролі. Серед переваг Гарвардської концептуальної схеми можна виокремити такі: 1) всебічний аналіз ролей, який дає чітке уявлення про розподіл праці та розподіл ресурсів, що є дуже важливим для розуміння гендерної динаміки в будь-якій конкретній ситуації; 2) практична спрямованість, яка передбачає розроблення цільових заходів, метою яких є виявлення і задоволення конкретних, актуальних потреб представників різних статей; 3) широкий діапазон і можливість застосування в різних контекстах — від проектів розвитку сільських районів до

визначення доктринальних детермінант державної політики (Hunt, 2004). Факторами, які обмежують ефективність Гарвардської концептуальної схеми, є: 1) надмірний фокус на гендерних ролях, що може ненавмисно сприяти закріпленню стереотипних гендерних норм у суспільстві; 2) недооцінка стратегічних цілей і практичних рекомендацій, спрямованих на ліквідацію гендерної нерівності; 3) відсутність чутливості та адаптивності до мінливої природи гендерних ролей і взаємовідносин у сучасному світі, особливо за умов нестабільного соціально-економічного контексту; 4) відсутність міжсекторальної перспективи (Hunt 2004). Гарвардська концептуальна схема значною мірою розглядає гендер як окремий чинник, не беручи до уваги, як він перетинається з іншими факторами, такими як раса, клас та етнічна належність, котрі також можуть суттєво впливати на гендерні ролі та доступ до ресурсів. Однак ефективність Гарвардської концептуальної схеми можна підвищити, якщо використовувати її в поєднанні з іншими моделями, які практикують інтерсекціональний підхід до гендерного аналізу.

Підхід, що фокусується на соціальних відносинах, був розроблений Н. Кабір (Kabeer, 2005). На відміну від Гарвардської концептуальної схеми, цей підхід зосереджується не на ролях, ресурсах і видах діяльності, а на відносинах між державою, ринком, спільнотою та сім'єю, і його використовують різні державні відомства та неурядові організації як основу для планування. В підґрунті підходу, розробленого Н. Кабір, лежить визнання того, що гендерні відносини формуються як відносини влади. Основоположні причини гендерної нерівності не обмежуються домашнім господарством і сім'єю, а відтворюються в цілій низці державних інститутів. Інститути забезпечують відтворення та зміцнення соціальних відносин і тим самим продукують та закріплюють соціальні відмінності та соціальну нерівність.

Іншим підходом до гендерного аналізу є концептуальна схема потрійних ролей, що була розроблена К. Мозер (Moser, 2003). Ця схема побудована на поняттях гендерних ролей і гендерних потреб. Дослідниця запроваджує концепцію «потрійної ролі» жінок — у виробничій діяльності (напр., робота на фермі), у соціальному інституті шлюбу та сім'ї, що реалізує функцію відтворення (хатня праця та догляд за дітьми), та в суспільному житті (справи громади). К. Мозер розрізняє два типи гендерних потреб: ті, що відносяться до повсякденного життя жінок, але підтримують наявні гендерні стосунки (практичні гендерні потреби); і ті, що потенційно можуть змінити наявну гендерну підпорядкованість (стратегічні гендерні потреби). Концептуальна схема потрійних ролей містить визначення гендерних ролей (у виробництві, відтворенні та управлінні спільнотою), оцінку гендерних потреб, здійснення контролю за ресурсами й ухвалення рішень у домогосподарстві, планування щодо збалансування потрійної ролі, розмежування різних цілей у межах політичних діяльності, залучення жінок і гендерно-орієнтованих організацій до планування. Використовуючи цю систему, К. Мозер визначає різні підходи до планування втручань, беручи до уваги, якою мірою вони спрямовані або на просте задоволення практичних гендерних потреб, або на боротьбу з гендерною нерівністю через задоволення стратегічних гендерних потреб (Moser, 2003). До переваг схеми потрійних ролей на-

лежать: 1) комплексний підхід, який, враховуючи як практичні потреби, так і стратегічні гендерні інтереси, пропонує більш цілісний погляд на гендерні питання; 2) орієнтованість на розширення прав і можливостей: ця схема визначає як засадовий мотив розширення прав і можливостей жінок, підкреслюючи потенціал суспільних змін, які відбуваються завдяки впровадженню гендерної рівності; 3) гнучкість і адаптивність — принципи схеми потрібних ролей можна застосовувати в різних культурних і соціальних контекстах, що робить її універсальним інструментом гендерного аналізу; 4) прагматичний підхід, за якого задоволення практичних потреб може органічно сприяти закріпленню принципів гендерної рівності. Чинниками, які обмежують ефективність концептуальної схеми потрібних ролей, є: 1) ризик надмірного спрощення — акцент чи то на практичних, чи то на стратегічних потребах може надмірно спростити складну та міжсекторальну природу гендерної нерівності; 2) ризик короткострокового фокусу — існує ймовірність того, що надто прискіплива увага до миттєвих практичних потреб може витіснити на другий план довгострокові стратегічні інтереси; 3) лінійна взаємозумовленість — схема потрібних ролей передбачає лінійний прогрес від задоволення практичних потреб до розв'язання стратегічних проблем гендерної нерівності, що не завжди відповідає дійсності (Moser, 2017).

Концептуальна схема «Матриця гендерного аналізу» (МГА) є ключовим інструментом для забезпечення гендерно-чутливого підходу, який дає змогу виявляти диспропорції та розробляти справедливі заходи. Матриця гендерного аналізу передбачає аналіз «знизу догори», щоб визначити, як гендерні відмінності впливають на чотири категорії: праця, час, ресурси та соціокультурні чинники. Водночас вона допомагає спільноті виявити й конструктивно оспорити свої уявлення про гендерні ролі. МГА було розроблено таким чином, щоб її можна було адаптувати, враховуючи нюанси різних галузей — від охорони здоров'я до освіти та сільського господарства. Оскільки організації в усьому світі мають забезпечувати інклюзивність, МГА перетворилася на найважливіший інструмент на етапах планування та оцінювання проєктів розвитку (Morgan, 2022). МГА використовує партисипативний підхід, активно залучаючи членів спільноти для того, щоб зібрані дані відображали реальну гендерну динаміку. Процес починається з визначення спільнотою видів діяльності або політики, які необхідно проаналізувати. Чоловіки та жінки окремо обговорюють і документально фіксують вплив зазначених параметрів на їхнє життя, приділяючи особливу увагу розподілу праці й часу, доступу до ресурсів та контролю над ними, а також соціально-культурним чинникам. Потім ці дані з розрізненням за статтю систематично порівнюють і зіставляють, щоб виявити диспропорції та нерівність. Такий аналіз дозволяє спільноті та фахівцям з розвитку зрозуміти та врахувати різні потреби та внесок представників усіх статей, що має сприяти досягненню більш стійких результатів розвитку. Сильні риси МГА полягають у його інклюзивності та глибині — він не тільки передбачає безпосередню участь членів спільноти, забезпечуючи аналіз на підставі життєвого досвіду, а й дає змогу отримати нюансоване уявлення про складні аспекти впливу гендерних чинників на діяльність у сфері розвитку. Такий комплексний підхід допомагає точні-

ше оцінити поточну гендерну динаміку, сприяючи цілеспрямованому й ефективному втручанню. Проте МГА необхідно постійно вдосконалювати, щоб охопити весь спектр гендерних і міжсекторальних чинників. Критичним моментом є можливість упередженого ставлення, коли домінантні голоси у спільноті можуть затьмарити маргіналізовані, й це призведе до спотворення даних. Крім того, МГА іноді може надмірно спрощувати складні гендерні ролі та динаміку, потенційно ігноруючи нюанси реальності окремих спільнот (Morgan, 2022).

Концептуальна схема, розроблена С. Леві (Levy, 1996) і відома як «мережа інституціалізації» (*англ.* web of institutionalisation), дає змогу працівникам (і партнерам) оцінити свої організаційні структури та практики крізь критичну гендерну призму та зрозуміти їхні переваги й недоліки. Щоб стимулювати більш системний аналіз того, які кроки необхідно зробити в організації для впровадження гендерної рівності, С. Леві запропонував ідею кластеру елементів, що мають бути наявними для узгодженості та послідовності здійснення стратегії впровадження гендерного підходу. Цей кластер складається з 13 основних елементів, які мають бути синхронізовані для інституціалізації соціальних практик. Як зазначає С. Леві (Levy, 1996), різні елементи інституціалізації можна класифікувати за належністю до різних сфер, які взаємодіють, впливаючи на гендерні відносини та інституційні механізми для їх трансформації, а саме: на рівні громадянського суспільства та жіночих рухів — тиск політичних груп; представництво в політичних структурах як стосовно прямого представництва груп населення, так і стосовно представництва їхніх інтересів; на рівні держави та політики — політичні зобов'язання; політика/планування; ресурси, доступні для підтримки політики; на організаційному рівні — визначення відповідальності з огляду на ключові гендерні проблеми; процедури та щоденні дії, пов'язані з різними етапами проектного циклу; розвиток персоналу, зокрема навчання з питань гендерної обізнаності та політики рівних можливостей; на рівні впровадження — стратегії інтеграції гендерних аспектів в систему підготовки фахівців; реалізація програм та проектів, спрямованих на досягнення гендерної рівності; на рівні зростання наукового знання — здійснення досліджень щодо підвищення рівня обізнаності громадськості у сфері гендерної рівності та моніторинг змін; розуміння переваг використання різних інструментів впровадження гендерного підходу; розвиток гендерних концепцій.

Концептуальна схема, що ґрунтується на концептах потенціалу та вразливості (*англ.* capacities and vulnerabilities approach), була розроблена для розв'язання гуманітарних проблем і питань готовності до стихійного лиха і здебільшого стосується питань організаційних змін (Birks, 2017). Основна ідея цього підходу полягає в тому, що жінки та чоловіки мають різні адаптивні можливості, які пов'язані зі здатністю людини ефективно реагувати на гуманітарні кризи, зокрема на збройні конфлікти, стихійні лиха та пандемії. Згідно з цією концептуальною схемою, під час планування гуманітарної політики необхідно враховувати три головні аспекти гендерного підходу, а саме: фізичні / матеріальні можливості та вразливість чоловіків і жінок; соціальні / організаційні можливості та вразливість; мотиваційні можливості та вразливість. Розроблену як

інструмент гендерного аналізу для застосування в контексті гуманітарних ситуацій і стихійних катастроф з метою планування, в подальшому цю концептуальну схему почали використовувати для виявлення специфічних сильних і слабких рис конкретної громади, які здатні сприяти або перешкоджати чоловікам і жінкам як представникам гендерних груп цієї громади в розв'язанні соціальних, політичних та екологічних проблем (Skakun, 2022).

Концептуальна схема 4R (*англ.* 4R method) дає уявлення про гендерну структуру організації, щоб вивчити її вплив на те, як розподіляються ресурси (Cole, 2023). Концептуальна схема 4R розглядає чотири аспекти гендерної нерівності: 1) гендерне представництво в організації на різних рівнях, зокрема на рівні ухвалення рішень; 2) розподіл фінансів, часу та інформації між жінками та чоловіками; 3) причини, що лежать в основі гендерного представництва та розподілу ресурсів, тобто норми, умови, культурні традиції, корпоративна культура; 4) формулювання нових цілей і заходів для досягнення гендерної рівності (Cole, 2023). Слід зазначити, що необхідність багатоаспектного підходу до вивчення такого багатовимірного поняття, як гендер, сприяє розробленню нових концептуальних схем гендерного аналізу.

Висновки

Відправною точкою для врахування гендерної проблематики на макрорівні, мезорівні та мікрорівні є гендерний аналіз. Гендерний аналіз — це поєднання різноманітних підходів і методів, які використовуються для розуміння та дослідження наслідків наявних відмінностей між соціальними ролями, які відіграють жінки та чоловіки, зокрема: різний обсяг ресурсів (повноваження та представництво у політиці та процесі ухвалення рішень, вільний час, фінанси, репутація, персональні якості тощо), їхні різноманітні потреби, обмеження та можливості, вплив цих відмінностей на їхнє життя. У світі накопичено значний досвід у проведенні гендерного аналізу як на вищому політичному, так і на проміжному та низовому рівнях. Гендерний аналіз являє собою заздалегідь розроблену методологію, яку можна використовувати для цілей моніторингу, оцінювання та навчання, а також для досліджень, які проводять практики та науковці. У конкретному контексті залежно від актуалізації різнопланових аспектів існування гендерної нерівності можуть бути використані різні підходи до гендерного аналізу. Існує кілька концептуальних схем для проведення гендерного аналізу, адаптованих до різних потреб і пріоритетів: Гарвардська концептуальна схема; схема 4R; схема, що має в основі соціальні відносини; схема потрійних ролей; Матриця гендерного аналізу; схема «мережа інституціалізації»; схема, що ґрунтується на концептах потенціалу та вразливості. Кінцевою метою всіх підходів до гендерного аналізу є розроблення гендерно-чутливих стратегій для просування гендерної рівності.

Перспективою подальших досліджень в окресленому напрямку є розвиток теоретичних підстав використання гендерних індикаторів для вимірювання результатів і впливу заходів із впровадження гендерної рівності, а також проведення тематичних досліджень щодо з'ясування об'єктивності цих індикаторів.

Найбільше це необхідно для тих заходів з гендерної рівності, які пов'язані з інтеграцією гендерного виміру в наукові дослідження та викладання, оскільки в цій царині розроблення індикаторів є найменш просунутим порівняно з іншими сферами.

Джерела

Гендерний аналіз інституційної відповіді державних органів влади на гуманітарну кризу, спричинену повномасштабним вторгненням російської федерації: краці практики та рекомендації. (2023). Київ: ООН ЖІНКИ. Взято з: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-02/GA-UN-Women-Institutional-response.pdf>

Гендерний профіль країни: Україна. (2023). EUNeighboursEast. Взято з: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/publications/gendernyj-profil-krayiny-ukrayina/>

Гендерний профіль українських медіа. (2023). Національна рада України з питань телебачення і радіомовлення. Взято з: <https://wim.org.ua/materials/hendernyy-profil-ukrayinskykh-media/>

Храбан, Т., Вигівська, О. (2023). Вплив військового середовища на гендерно-стереотипні уявлення чоловіків-військовослужбовців (психолінгвістичний аспект). *Вісник Національного університету оборони України*, 72(2), 136–145. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-72-2-136-145>

Храбан, Т.Є., Храбан, М.І. (2024). Відображення в мас-медіа наслідків впливу війни на гендерну сегрегацію на українському ринку праці. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*, 2, 85–100. <https://doi.org/10.15407/sociology2024.02.085>

Alonso Gallo, N., Gutiérrez-López, I. (2023). Gender and organizational culture in the European Union: situation and prospects. *Frontiers in Psychology*, 14, 1164516. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1164516>

Birks, L., Powell, C., Hatfield, J. (2017). Adapting the capacities and vulnerabilities approach: a gender analysis tool. *Health Promotion International*, 32(6), 930-941. <https://doi.org/10.1093/heapro/daw032>

Cole, H., O'Neil, T., Mias, C. (2023). Integrating gender from the start: care international's gender in emergencies theory of change. *VOICE OUT LOUD*. Retrieved from: <https://voiceeu.org/news/integrating-gender-from-the-start-care-international-s-gender-in-emergencies-theory-of-change-care-international-on-the-vol36>

Cresp-Lloréns, N., Hernández-Aguado, I., Chilet-Rosell, E. (2021). Have Policies Tackled Gender Inequalities in Health? A Scoping Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(1), 327. <https://doi.org/10.3390/ijerph18010327>

Fan, D., Breslin, D., Callahan, J.L., Iszatt-White, M. (2022). Advancing literature review methodology through rigour, generativity, scope and transparency. *International Journal of Management Reviews*, 24, 171-180. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12291>

Jimenez-Nadal, J., Molina, J. (2022). The gender gap in time allocation. *IZA World of Labor*, 497. <https://doi.org/10.15185/izawol.497>

Goncalves, M., Haidar, N., Celik, E. (2024). Drivers and motivations of Lebanese women entrepreneurs: insights from the demand-constraint-choice framework. *Cogent Business & Management*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2024.2371068>

Hillenbrand, E., Lakzadeh, P., Sokhoin, L., Talukder, Z., Green, T., McLean, J. (2014). Using the Social Relations Approach to capture complexity in women's empowerment: using gender analysis in the Fish on Farms project in Cambodia. *Gender & Development*, 22(2), 351-368. <https://doi.org/10.1080/13552074.2014.920992>

Hunt, J. (2004). Introduction to gender analysis concepts and steps. *Development Bulletin*, 64, 100-106. Retrieved from: <https://www.inclusivewash.org.au/wp-content/uploads/2018/09/JHuntIntrogenderanalysisconcepts26steps.pdf>

Kabeer, N. (2005). Gender Equality and Women's Empowerment: A Critical Analysis of the Third Millennium Development Goal. *Gender and Development*, 13(1), 13-24. <http://www.jstor.org/stable/20053132>

Kaua, C.G., Gitonga, T.M. (2023). Gender analysis of access and control of resources and livelihoods in pastoral livelihood systems: the case of Kurikuri Community land in Laikipia County, Kenya. *SN Social Sciences*, 3, 167. <https://doi.org/10.1007/s43545-023-00754-z>

Khraban, T., Vyhivska, O. (2024). Towards gender equality: women's leadership in higher education. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 2(59), 29-34. <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2024.303271>

Levy, C. (1996). *The process of Institutionalising Gender in Policy and Planning: the web of institutionalisation (DPU Working Papers 74)*. DPU, University College of London. London, UK. Retrieved from: https://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/drivers_urb_change/urb_society/pdf_gender/DPU_Levy_Institutionalising_Gender.pdf

Morgan, R., Garrison-Desany, H., Hobbs, A. J., Wilson, E. (2022). Strengthening effectiveness evaluations through gender integration to improve programs for women, newborn, child, and adolescent health. *Global Health Action*, 15(sup1), 2006420. <https://doi.org/10.1080/16549716.2021.2006420>

Moser, C.O. (2003). *Gender Planning and Development: Theory, Practice, and Training*. USA, Canada: Routledge. Retrieved from: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781134935383_A23793240/preview-9781134935383_A23793240.pdf

Moser, C.O.N. (2017). Gender transformation in a new global urban agenda: challenges for Habitat III and beyond. *Environment and Urbanization*, 29(1), 221-236. <https://doi.org/10.1177/0956247816662573>

Post, C., Sarala, R., Gatrell, C., Prescott, J. Advancing Theory with Review Articles. *Journal of Management Studies*, 57(2), 351-376. <https://doi.org/10.1111/joms.12549>

Profeta, P. (2017). Gender Equality in Decision-Making Positions: The Efficiency Gains. *Intereconomics*, 52(1), 34-37. <https://doi.org/10.1007/s10272-017-0640-4>

Protosavitska, L. (2023). Legal aspects of gender equality and their legislative consolidation. *Law. Human. Environment*, 14(1), 88-106, <https://doi.org/10.31548/law/1.2023.88>

Sabates-Wheeler, R., Lind, J., Harvey, P., Slater, R. (2022). *Strengthening responses at the nexus of social protection, humanitarian aid and climate shocks in protracted crises: BASIC Research Framing Paper*. Brighton: Institute of Development Studies. <https://doi.org/10.19088/BASIC.2022.001>

Skakun, Z., Dietrich, L. (2022). *Oxfam Gender in Emergencies Strategy 2022-25*. Oxfam International. <https://doi.org/10.21201/2024.000014>

Snyder, H. (2019). Literature Review as a Research Methodology: An Overview and Guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333-339. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039>

Snyder, H. (2023). Designing the literature review for a strong contribution. *Journal of Decision Systems*, 1-8. <https://doi.org/10.1080/12460125.2023.2197704>

Отримано 25.08.2024

References

Alonso Gallo, N., Gutiérrez-López, I. (2023). Gender and organizational culture in the European Union: situation and prospects. *Frontiers in Psychology*, 14, 1164516. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2023.1164516>

Birks, L., Powell, C., Hatfield, J. (2017). Adapting the capacities and vulnerabilities approach: a gender analysis tool. *Health Promotion International*, 32(6), 930-941. <https://doi.org/10.1093/heapro/daw032>

Cole, H., O'Neil, T., Mias, C. (2023). Integrating gender from the start: care international's gender in emergencies theory of change. *VOICE OUT LOUD*. Retrieved from: <https://voiceeu.org/news/integrating-gender-from-the-start-care-international-s-gender-in-emergencies-theory-of-change-care-international-on-the-vol36>

Cresp-Lloréns, N., Hernández-Aguado, I., Chilet-Rosell, E. (2021). Have Policies Tackled Gender Inequalities in Health? A Scoping Review. *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(1), 327. <https://doi.org/10.3390/ijerph18010327>

Fan, D., Breslin, D., Callahan, J.L., Iszatt-White, M. (2022). Advancing literature review methodology through rigour, generativity, scope and transparency. *International Journal of Management Reviews*, 24, 171-180. <https://doi.org/10.1111/ijmr.12291>

Gender analysis of the institutional response of public authorities to the humanitarian crisis caused by the full-scale invasion of the Russian Federation: best practices and recommendations. (2023). [In Ukrainian]. Kyiv: OON ZhIN KY. Retrieved from: <https://eca.unwomen.org/sites/default/files/2023-02/GA-UN-Women-Institutional-response.pdf> [=Гендерний аналіз 2023]

Gender profile of the country: Ukraine. (2023). EUneighboursEast. [In Ukrainian]. Taken from: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/publications/gendernyj-profil-krayiny-ukrayina/> EUN. Retrieved from: <https://euneighbourseast.eu/uk/news/publications/gendernyj-profil-krayiny-ukrayina/> [=Гендерний профіль країни 2023]

Gender profile of Ukrainian media. (2023). National Council of Ukraine on Television and Radio Broadcasting. [In Ukrainian]. Retrieved from: <https://wim.org.ua/materials/hendernyj-profil-ukrayinskykh-media/> [=Гендерний профіль 2023]

Gimenez-Nadal, J., Molina, J. (2022). The gender gap in time allocation. *IZA World of Labor*, 497. <https://doi.org/10.15185/izawol.497>

Goncalves, M., Haidar, N., Celik, E. (2024). Drivers and motivations of Lebanese women entrepreneurs: insights from the demand-constraint-choice framework. *Cogent Business & Management*, 11(1). <https://doi.org/10.1080/23311975.2024.2371068>

Hillenbrand, E., Lakzadeh, P., Sokhoin, L., Talukder, Z., Green, T., McLean, J. (2014). Using the Social Relations Approach to capture complexity in women's empowerment: using gender analysis in the Fish on Farms project in Cambodia. *Gender & Development*, 22(2), 351-368. <https://doi.org/10.1080/13552074.2014.920992>

Hunt, J. (2004). Introduction to gender analysis concepts and steps. *Development Bulletin*, 64, 100-106. Retrieved from: <https://www.inclusivewash.org.au/wp-content/uploads/2018/09/JHuntIntrogenderanalysisconcepts26steps.pdf>

Kabeer, N. (2005). Gender Equality and Women's Empowerment: A Critical Analysis of the Third Millennium Development Goal. *Gender and Development*, 13(1), 13-24. <http://www.jstor.org/stable/20053132>

Kaua, C.G., Gitonga, T.M. (2023). Gender analysis of access and control of resources and livelihoods in pastoral livelihood systems: the case of Kurikuri Community land in Laikipia County, Kenya. *SN Social Sciences*, 3, 167. <https://doi.org/10.1007/s43545-023-00754-z>

Khraban, T., Khraban, M. (2024). Media coverage of the impact of the war on gender segregation in the Ukrainian labor market. [In Ukrainian]. *Sociology: Theory, Methods, Marketing*, 2, 85-100. <https://doi.org/10.15407/sociology2024.02.085> [=Храбан, Храбан 2024]

Khraban, T., Vyhivska, O. (2023). The influence of the military environment on gender stereotypical perceptions of male servicemen (psycholinguistic aspect). [In Ukrainian]. *Bulletin of the National Defense University of Ukraine*, 72(2), 136-145. <https://doi.org/10.33099/2617-6858-2023-72-2-136-145> [=Храбан, Вигівська 2023]

Khraban, T., Vyhivska, O. (2024). Towards gender equality: women's leadership in higher education. *ScienceRise: Pedagogical Education*, 2(59), 29-34. <https://doi.org/10.15587/2519-4984.2024.303271>

Levy, C. (1996). *The process of Institutionalising Gender in Policy and Planning: the web of institutionalisation (DPU Working Papers 74)*. DPU, University College of London. London, UK. Retrieved from: https://www.ucl.ac.uk/dpu-projects/drivers_urb_change/urb_society/pdf_gender/DPU_Levy_Institutionalising_Gender.pdf

Morgan, R., Garrison-Desany, H., Hobbs, A. J., Wilson, E. (2022). Strengthening effectiveness evaluations through gender integration to improve programs for women, newborn, child, and adolescent health. *Global Health Action*, 15(sup1), 2006420. <https://doi.org/10.1080/16549716.2021.2006420>

Moser, C.O. (2003). *Gender Planning and Development: Theory, Practice, and Training*. USA, Canada: Routledge. Retrieved from: https://api.pageplace.de/preview/DT0400.9781134935383_A23793240/preview-9781134935383_A23793240.pdf

Moser, C.O.N. (2017). Gender transformation in a new global urban agenda: challenges for Habitat III and beyond. *Environment and Urbanization*, 29(1), 221-236. <https://doi.org/10.1177/0956247816662573>

Post, C., Sarala, R., Gatrell, C., Prescott, J. Advancing Theory with Review Articles. *Journal of Management Studies*, 57(2), 351-376. <https://doi.org/10.1111/joms.12549>

Profeta, P. (2017). Gender Equality in Decision-Making Positions: The Efficiency Gains. *Intereconomics*, 52(1), 34-37. <https://doi.org/10.1007/s10272-017-0640-4>

Protosavitska, L. (2023). Legal aspects of gender equality and their legislative consolidation. *Law. Human. Environment*, 14(1), 88-106, <https://doi.org/10.31548/law/1.2023.88>

Sabates-Wheeler, R., Lind, J., Harvey, P., Slater, R. (2022). *Strengthening responses at the nexus of social protection, humanitarian aid and climate shocks in protracted crises: BASIC Research Framing Paper*. Brighton: Institute of Development Studies. <https://doi.org/10.19088/BASIC.2022.001>

Skakun, Z., Dietrich, L. (2022). *Oxfam Gender in Emergencies Strategy 2022-25*. Oxfam International. <https://doi.org/10.21201/2024.000014>

Snyder, H. (2019). Literature Review as a Research Methodology: An Overview and Guidelines. *Journal of Business Research*, 104, 333-339. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2019.07.039>

Snyder, H. (2023). Designing the literature review for a strong contribution. *Journal of Decision Systems*, 1-8. <https://doi.org/10.1080/12460125.2023.2197704>

Received 25.08.2024

ТЕТЯНА ХРАБАН, МИХАЙЛО ХРАБАН

Гендерний аналіз: принципи та концептуальні схеми

Кожен конкретний соціальний контекст має різні гендерні диспропорції та проблеми щодо забезпечення гендерної рівності, тому не існує універсальної моделі для впровадження гендерного підходу. Мета цієї статті — виявити й осмислити всі потенційно значущі концептуальні засади гендерного аналізу. Розуміння переваг та/або обмежень використання певних концептуальних схем гендерного аналізу може допомогти дослідникові чітко сформулювати дослідницькі гіпотези або завдання, а також отримати надійні результати, на підставі яких можна робити висновки та ухвалювати рішення. Матеріалом для статті послужили звіти за результатами проведення гендерних аудитів, а також публікації, які надають практичні настанови щодо проведення гендерного аналізу або використовують гендерний аналіз як основний метод наукового дослідження. Відправною точкою для врахування гендерної проблематики на макrorівні, мезорівні та мікрорівні є гендерний аналіз. Це поєднання різноманітних підходів і методів, які використовуються для розуміння та дослідження наслідків наявних відмінностей між соціальними ролями, які відіграють жінки та чоловіки, зокрема: різний обсяг ресурсів (повноваження та представництво у політиці та процесі ухвалення рішень, вільний час, фінанси, репутація, персональні якості тощо), їхні різноманітні потреби, обмеження та можливості, вплив цих відмінностей на їхнє життя. У конкретному контексті залежно від актуалізації різнопланових аспектів існування гендерної нерівності можуть бути використані різні підходи до гендерного аналізу. Існує кілька концептуальних схем для проведення гендерного аналізу, адаптованих до різних потреб і пріоритетів: Гарвардська концептуальна схема; схема 4R; схема, що має в основі соціальні відносини; схема потрійних ролей; Матриця гендерного аналізу; схема «мережа інституціоналізації»; схема, що ґрунтується на концептах потенціалу та вразливості. Кінцевою метою всіх підходів до гендерного аналізу є розроблення гендерно-чутливих стратегій для просування гендерної рівності.

Ключові слова: гендер, гендерний аналіз, гендерна рівність, концептуальна схема, методологія

TETIANA KHRABAN, MYKHAILO KHRABAN

Gender analysis: principles and conceptual frameworks

In consideration of the multiplicity of social contexts, it becomes apparent that the difficulties encountered in guaranteeing gender equality are markedly disparate. Consequently, there is no universal model that can be adopted for implementing a gender approach. The purpose of this article is twofold: firstly, to identify all the conceptual frameworks that could prove useful for conducting an effective gender analysis; and secondly, to provide a comprehensive understanding of these frameworks. A clear understanding of the advantages and/or limitations associated with specific conceptual frameworks for gender analysis enables researchers to develop precise research hypotheses or objectives and obtain dependable results upon which to base sound conclusions and make well-informed decisions. The article's content is derived from two principal sources. Firstly, the article presents the findings of gender audits. Secondly, it draws upon publications that provide practical guidance on the implementation of gender analysis or utilize gender analysis as the primary methodology in scientific research. A gender analysis is the foundation for integrating gender perspectives into macro-level, meso-level, and micro-level planning and decision-making processes. Gender analysis is a synthesis of diverse approaches and methods employed to comprehend and examine the ramifications of existing discrepancies between the social roles assumed by women and men. These discrepancies encompass a range of factors, including disparities in access to resources (such as power and representation in politics and decision-making, leisure time, financial resources, reputation, personal attributes, and so forth), differing needs, constraints, and prospects, and the influence of these discrepancies on women's lives. The field of gender research has developed a number of conceptual frameworks for conducting gender analysis. These have been adapted to meet a range of academic and practical needs and priorities. Notable frameworks that have been developed include the Harvard Analytical Framework (Gender Roles Framework), 4R, the Social Relations Approach, the Moser Gender Analysis Framework, the Gender Analysis Matrix, the Levy conceptual framework (the web of institutionalization), and the Capacities and Vulnerabilities Approach.

Keywords: gender, gender analysis, gender equality, conceptual framework, methodology